

рішення проблем із труднощами, часто неконструктивно, а іноді взагалі відмовляються від рішення проблеми.

Таким чином, за результатами вторинного констатуючого експерименту отримані кількісні і якісні поліпшення показників експериментальної групи. Це дає підставу говорити про те, що нами була обрана досить ефективна стратегія профілактичної роботи виникнення професійного стресу в майбутніх учителів.

Література

1. Бойко В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и других. – М.: Информационно-издательский дом «ФИЛИНЪ», 1996. – С. 132-147
2. Хазратова Н.В. Стресс-факторы правовой социализации // Наука і освіта. – 2000. – № 1-2. – С. 63-64
3. Waddington T.J. New stressors for GDPs byin the past 10 years British Dental Jornal. – 1996. – Vol. 182. – № 3. – P. 82-83.

*Мельниченко С.В.
Одеський Інститут Сухопутних військ*

ЗНАННЯ, УМІННЯ І НАВИЧКИ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВИХ ФАХІВЦІВ

Найважливішою передумовою бойового потенціалу Збройних сил України є всебічно підготовлений офіцер, його свідомість, знання, уміння, навички, військово-технічна кваліфікація, творча та інноваційна активність, розвинута емоційно-вольова сфера психіки, переконання, мотивація та ідеали.

Тому державна програма розбудови і розвитку Збройних Сил України висуває нові сучасні вимоги до системи підготовки майбутніх військових фахівців.

Основним напрямком підвищення військового професіоналізму, визначеним Державною програмою реформування і розвитку ЗСУ на період до 2005 року, є забезпечення відповідного рівня підготовки всіх категорій військовослужбовців.

Вищими військовими закладами освіти на сучасному етапі набутий певний досвід роботи з підготовки майбутніх військових фахівців, але він потребує подальшого глибокого вивчення, вдосконалення і пристосування до сучасних умов.

Актуальною проблемою сучасної вищої військової школи все більше виступає готовність майбутніх військових спеціалістів до професійної діяльності. Тому навчальний процес підготовки військового спеціаліста передбачає набуття більш глибоких професійних знань, умінь і навичок.

Оволодіння знаннями, вміннями й навичками – це складна пізнавальна діяльність слухачів і курсантів. Викладач керує і управляє нею. А як відомо, будь-яке управління ефективно тоді, коли ясна і зрозуміла суть самого явища, процесу.

Відповідно до даних науки і практики, мозок людини -високоорганізована матерія, яка має властивість відбивати об'єктивний нами світ, що знаходиться поза нами. Відображення в нашій свідомості об'єктивного світу і є пізнання.

Пізнання – не мертва, «фотографічне» відображення дійсності, а активний, внутрішньо суперечливий процес, що діалектично розвивається. Людина пізнає об'єктивний світ у ході практичної діяльності, у процесі активного впливу на природу й інших людей. Через відчуття, сприйняття, уявлення вона сприймає зовнішню сторону предметів і явищ реального світу. Узагальнюючи дані відчуттів, сприйняття, уявлень, відкидаючи все випадкове, нетипове, людина проникає в сутність предметів і явищ (яка виражається в поняттях і законах), піднімаючись до абстрактного мислення. Основою пізнавальної діяльності і критерієм істинності знань людини є практика.

Існує багато різновидів пізнання об'єктивного світу: життєве, практичне, наукове і т.д. Досвід військових освітніх закладів свідчить, що пізнавальна діяльність слухачів і курсантів близька до дослідницького. А це позначає, що в ній поряд з репродукцією значне місце займає творчість, тобто співучасть у відкритті, творче рішення навчальних задач, самостійний пошук і навіть – відкриття.

Характер пізнавальної діяльності слухачів і курсантів багато в чому залежить від способу викладання.

Так, при догматичному викладанні, коли навчальний матеріал підноситься у вигляді істин без доказу, курсанти зазублюють ті чи інші положення і механічно відпрацьовують практичні навички. При пояснювальному викладанні, коли факти обґрунтовуються, а сутність досліджуваних положень розкривається, курсанти прагнуть зрозуміти матеріал, що викладається, а потім запам'ятати. Проблемне викладання, у ході якого створюються проблемні ситуації, що вимагають від слухачів і курсантів пошуків, спонука їх самостійно добувати необхідні знання і навички при рішенні творчих задач. Сучасний етап соціального і науково-технічного прогресу вимагає, щоб у військових училищах і, особливо, в академіях

провідне місце займало проблемне викладання, тому що воно в більшому ступені дозволяє розвивати творчі здібності тих, хто навчається. Виправдовує себе також сполучення пояснювального і проблемного викладання.

Вивчаючи передбачений програмою матеріал, слухачі і курсанти опановують його з різним ступенем глибини, повноти і дієвості. У ході експериментальних досліджень встановлені чотири основних рівні оволодіння знаннями і відповідні їм рівні діяльності тих, хто навчається.

Перший рівень – «знайомства». На ньому людина здатна лише дізнаватися, пізнавати, розрізняти, розпізнавати об'єкти вивчення в ряді подібних. «Знання – знайомства» обмежуються засвоєнням найбільш загальних уявлень про об'єкт вивчення.

Другий рівень – «репродукції». Тут людина опановує основними поняттями предмета настільки, що може здійснювати словесний опис дій з об'єктом вивчення, аналізувати різні дії і їхні можливі результати. Ці знання знаходяться на рівні пам'яті.

Третій рівень – «уміння». Людина вмє застосовувати засвоєні знання в практичній сфері для рішення деякого класу задач і одержання суб'єктивно нової інформації. Діяльність здійснюється шляхом пуску раніше засвоєних «програм». Це «знання – уміння».

Четвертий рівень – «трансформації». На цьому рівні людина має здатність так трансформувати вихідні дані, що йому стають посильними задачі різних класів, які він розв'язує шляхом переносу засвоєного. Діяльність здобуває гнучкий, творчий характер. Людина опановує методами мислення в певній області, що допомагає йому орієнтуватися і приймати творчі рішення в різних ситуаціях. «Знання – трансформації» дають можливість здобувати як суб'єктивно, так і об'єктивно нові знання.

Власне кажучи, тільки з третього рівня оволодіння знаннями, навичками й уміннями людина може впевнено і дієво використовувати їх у практичних цілях. Досягнення того чи іншого рівня залежить від способів представлення (подачі) досліджуваного матеріалу, характеру роботи над ним тих, хто навчається, і методів перевірки засвоєного.

На основі теорії пізнання вчені розробили дві основні психолого педагогічні концепції оволодіння знаннями, уміннями й навичками.

Перша, асоціативно-рефлекторна концепція, докладно розкриває основні елементи оволодіння знаннями в їхній послідовності й органічній єдності. Відповідно до цієї концепції оволодіння знаннями являє собою діалектичний процес, що складається з ряду взаємообумовлених ланок: усвідомлення пізнавальної задачі, сприйняття навчального матеріалу, його осмислювання

(творчої переробки), запам'ятовування і практичного застосування. Основу цього процесу складає застосування знань у навчальних і практичних цілях.

В другій концепції – поетапного формування розумових дій – стверджується, що оволодіння знаннями відбувається поетапно: спочатку ті, хто навчається, одержують пояснення про мету і характер досліджуваних дій (орієнтуються в матеріалі), потім здійснюють предметні дії, які можна спостерігати; далі ці дії змінюються мовними (проговоренням) і, нарешті, розумовою діяльністю. Більшість навчальних задач в освітніх закладах успішно вирішуються на основі методики, розробленої відповідно до першої концепції. При формуванні навичок доцільніше базуватися на методиці другої концепції.

Процес оволодіння знаннями починається з усвідомлення пізнавальної задачі. Тільки усвідомлення її сутності і значущості дозволяє слухачам, курсантам самостійно шукати шляхи для її вирішення, активніше сприймати матеріал, що викладається, і творчо його використовувати. Звідси необхідність допомагати тим, хто навчається, розібратися в суті тієї чи іншої навчальної задачі, усвідомити обов'язковість її вивчення в даному курсі. При цьому дуже важливо впливати не тільки на розум, але і на почуття слухачів, курсантів, викликати в них сприятливий емоційний стан. Позитивні переживання надихають людину, підвищують його творчий тонус.

Сприйняття навчального матеріалу, тобто відображення предметів, явищ у цілому, що впливають у даний момент на органи чуття людини, здійснюється шляхом цілеспрямованого спостереження, чи слухання, читання. Іноді спостереження і слухання відбуваються одночасно (при поясненні конструкції зброї і техніки, перегляді науково-технічного звукового кінофільму). Значна частина навчального матеріалу сприймається слухачами, курсантами на практичних заняттях, тренуваннях і навчаннях, при виконанні службових обов'язків. Сприйняття навчального матеріалу в процесі практичної діяльності, наприклад на тактичних навчаннях, при виконанні регламентованих робіт, завжди здійснюється комбіновано: отут і спостереження, і пояснення викладача і прямий вплив на предмети, явища і їх перетворення. Саме цим і обумовлюється особлива чіткість, ясність і конкретність сприйняття навчального матеріалу на практичних заняттях, у ході практичної діяльності.

Як активний, цілеспрямований виборчий процес, сприйняття припускає розуміння досліджуваного матеріалу, його первинну розумову переробку, критичне відношення до нього, пошук у ньому суб'єктивно нового, невирішеного. Викладач допомагає тим, хто навчається, шляхом залучення

їхньої уваги до головного, розкриває характер подальшої роботи над матеріалом. Сприйняття не може бути успішним, якщо слухачі, курсанти байдуже відносяться до досліджуваного матеріалу, не розуміють його змісту, не зв'язують з існуючими знаннями і досвідом. От чому в процесі пояснень, демонстрації, практичних робіт досвідчені педагоги прагнуть викликати в слухачів і курсантів позитивне відношення до досліджуваного матеріалу, глибоко і дохідливо розкривати його свій сутність, показувати його зв'язок з вже набутими, знаннями і досвідом, розбуджувати в них допитливість і прагнення до творчого пошуку.

Сприймаючи той чи інший матеріал, ті, хто навчається, іноді розуміють його по-своєму, вкладають в нього зміст, обумовлений їх минулим досвідом. Тому важливо, особливо на перших курсах, шляхом контрольних запитань і бесід перевіряти, чи правильно слухачі, курсанти розуміють зміст навчального матеріалу, і, за необхідністю, вносити відповідні корективи.

Дослідження показують, що не всі курсанти і навіть слухачі – першокурсники уміють ефективно сприймати досліджуваний матеріал. Тому в освітніх закладах систематично організуються теоретичні і практичні заняття за темами: «як слухати і записувати лекцію»; «як працювати над літературою за курсом»; і т.д.; такі заняття мають велику популярність і сприятливо позначаються на результатах навчання.

Спрямовуючи пізнавальну діяльність слухачів і курсантів, викладач спонукає їх до осмислення навчального матеріалу, вчить умовно розчленовувати його на складові частини, виділяти в ньому істотне, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки і відносини, співвідносити з існуючими знаннями і досвідом, шукати шлях рішення проблем, що виникають.

Осмислюючи досліджуване, слухачі і курсанти глибоко аналізують його, логічно обробляють і, в результаті, засвоюють поняття і закони. З'ясування змісту понять, законів – процес складний, йому обов'язково передують нагромадження у свідомості тих, курсанти, фактів для порівняння і зіставлення. Інакше ті, хто навчається, можуть запам'ятати визначення того чи іншого поняття, але не з'ясувати його сутності. Особливо важливо, щоб слухачі і курсанти глибоко продумували і розуміли розвиток основних положень навчальної дисципліни, систему доказів фундаментальних положень, сутність основних висновків і понять, з якими зустрічаються в ході навчання. Опановуючи науковими поняттями, правильно формулюючи їхній зміст, вихованці освітніх закладів глибше пізнають досліджувані явища і

процеси, точніше відбивають об'єктивно існуючі в них і між ними зв'язки і залежності.

Крім того, всебічне усвідомлення досліджуваного – найважливіший шлях розвитку творчих здібностей, уміння мислити, тобто тих якостей, що вкрай необхідні офіцерським кадрам.

Досвідчені педагоги завжди прагнуть розвивати у слухачів і курсантів уміння глибоко осмислювати досліджуване. Вони чекають від них усебічно продуманих рішень, конкретних пропозицій. Нерідко на питання слухача, курсанта про те чи інше явище вони відповідають: «а ви як думаєте?», спонукаючи їх до самостійного аналізу. Формуванню в слухачів і курсантів уміння глибоко обмірковувати досліджуваний матеріал сприяє оптимальний обсяг завдань для самостійної роботи, рішення проблемних задач, логічних завдань та інше.

На заняттях під керівництвом викладача слухачі і курсанти багато відомостей (фактів і навіть висновків) запам'ятовують мимоволі. Саме так залишаються в пам'яті факти, про які викладач розповідає яскраво, цікаво, захоплююче. Мимоволі запам'ятовуються зазвичай частини і деталі бойової техніки, що демонструються в натурі. Під час лекцій у пам'яті слухачів мимоволі запам'ятовуються місця, що ілюструються уривками з кінофільмів і діафільмів, схеми і графіки. Також запам'ятовуються предмети і явища, подібні до добре відомих. У практиці освітніх закладів усе ширше використовуються засоби, що сприяють мимовільному запам'ятовуванню, – це підвищує працездатність тих, хто навчається, і продуктивність їхньої праці. Разом із тим педагоги неухильно розвивають у слухачів і курсантів здатність до усвідомленого запам'ятовування: глибокого обмірковування прочитаного, уважного розгляду схем, діаграм, конкретних зразків зброї, аналізу практичної дії і т.п. Показниками усвідомленого запам'ятовування служать уміння слухачів, курсантів викласти досліджуване своїми словами, підібрати і проаналізувати свої приклади, творчо вирішити задачу, виконати необхідну дію. Осмислене запам'ятовування не виключає текстуального, дослівного запам'ятовування окремих положень, наприклад, вимог військових статутів, чи наставлень інструкцій. Але при цьому зміст того, що запам'ятовується напам'ять, повинний бути добре зрозумілий курсантам.

Практичне застосування знань, як основа процесу оволодіння ними, реалізується в різних формах. Ці форми обумовлені характером знань і специфічних особливостей організації навчально-виховного процесу. Але застосування знань завжди є процесом рішення навчальних, практичних (життєвих, службових) задач.

Нерідко слухачі, курсанти стикають із серйозними утрудненнями в практичному застосуванні знань. Часом вони успішно намічають ряд розумових дій для рішення задачі, але утруднюються перевести дії у практичні. Досить складно синтезувати знання, засвоєні на заняттях за різними дисциплінами, для того щоб застосувати їх у комплексі, наприклад, для рішення тактичної задачі. Курсанти відчують нестаток знань вирішуючи практичні задачі, бо їм приходить самостійно шукати прийоми дій для їх виконання. Тому вихованців освітніх закладів спеціально навчають застосуванню знань на практиці, формують у них прийоми сполучення розумових і практичних дій. Дуже важливо, щоб слухачі і курсанти в процесі занять переконалися, що теоретичні знання – основа їхньої практичної діяльності, а практична діяльність дає конкретний матеріал для свідомого засвоєння теоретичних знань і є обов'язковою умовою оволодіння ними.

На основі набутих знань у слухачів, курсантів в процесі вправ і практичної діяльності розвиваються необхідні їм рухові, інтелектуальні і сенсорні навички й уміння.

Навички розвиваються поетапно. Зокрема, рухові навички приходять у розвитку такі етапи: осмислювання дії; свідоме але недотепне виконання; об'єднання ряду окремих дій в єдине ціле; усунення зайвих рухів і напруженості; точне, ошадливе, швидке і стійке (автоматизоване) виконання дії.

Інтелектуальні навички формуються в такий спосіб. Спочатку кожна ланка розв'язуваної задачі базується на розгорнутому міркуванні. Потім відбувається об'єднання окремих інтелектуальних дій в одне ціле, а частина міркувань, що обґрунтована, стає менш розгорнутою. Нарешті, процес міркувань максимально згортається, а дії впливають одна за іншою у строгому порядку без міркувань. У процесі формування сенсорних навичок (наприклад, навички зчитування показань приладів) спочатку осмислюється суть дії, далі йде становлення навичок і потім їх автоматизація.

Формування будь-яких навичок – це свідомо, цілеспрямована діяльність. Її основу складає усвідомлення тими, хто навчається, значення і змісту дій, що розучуються, розумова і фізична напруга з метою їхнього здійснення; аналіз їхнього ходу і результату. Велику роль тут відіграє контроль і самоконтроль за діями.

Керуючи навчальною діяльністю слухачів і курсантів, викладач прагне враховувати основні особливості розвитку навичок. Перша з них полягає в тому, що на початку навчання продуктивність навичок швидко наростає, а потім поступово зменшується. Друга – тимчасова затримка в збільшенні

продуктивності навичок. Нарешті, третя – нерівномірність, поява періоду тимчасового погіршення продуктивності навичок. Тимчасові затримки в розвитку навичок чи навіть зниження їх продуктивності обумовлюються конкретними об'єктивними і суб'єктивними причинами: втратою інтересу, стомленням, поганою організацією вправ і т.д. Тому важливо виявляти й усувати причини зниження продуктивності формування навичок, забезпечувати їх поступальний розвиток удосконалювати методику навчання.

Поєднання знань з практикою проходить за допомогою уміння. Постійним елементом уміння, його складовою частиною є навички, тобто дії, які завдяки багатократним повторам доводяться до автоматизму.

Формування умінь і навичок виконання курсантами операцій починається з формування у них уявлення про операції, умови їх виконання.

З цією метою викладач розповідає про дану операцію, демонструє її виконання в натуральному і уповільненому темпі, звертає увагу тих, хто навчається, на правильність виконання операції, необхідні інструменти.

Позитивний вплив на правильність виконання операцій дає демонстрація в такій послідовності:

- а) нормальний темп виконання операцій;
- б) повільний темп з розподілом операції на елементи і виділенням кожного з них окремо;
- в) нормальний темп виконання операцій.

В процесі формування і розвитку умінь і навичок важливе місце займають наочні посібники. Вони допомагають тим, хто навчається, зрозуміти суттєві моменти виконання операцій, побачити мало помітні для очей окремі прийоми їх виконання і краще зрозуміти роботу механізмів і деталей.

На першому етапі формування умінь і навичок, крім показу виконання операцій, виступає пояснення його суті.

Розповідь, пояснення викладача використовуються з метою опису методів роботи, окремих прийомів, доцільності їх застосування, послідовності виконання окремих операцій, методів самоконтролю, попередження помилок, дотримання мір техніки безпеки.

Час і кількість повторів для засвоювання операцій залежить від природи самої операції, якості педагогічного керівництва, умов проведення заняття (матеріально-технічних), підготовленості тих, хто навчається.

Процес формування умінь і навичок можна розподілити на окремі етапи:

- формування уявлення про виконання операцій, усвідомлення дій;
- формування первинних умінь і навичок виконання операцій;

- формування первинних умінь і навичок, завдяки яким досягаються міцні основи виконання операцій ;

- формування умінь і навичок кваліфікованого виконання операцій і творчої діяльності тих, хто навчається.

При вивченні окремих складних операцій досягається позитивний ефект, якщо виконуються наступні умови:

а) спочатку потрібно продемонструвати курсантам повний процес з метою одержання ними загального уявлення про його виконання і результат;

б) після загального ознайомлення з процесом варто здійснити вправи по елементному придбанню умінь і навичок;

в) у процесі вивчення окремих операцій на визначеному етапі проводити вправи по виконанню суміжних операцій (елементів);

г) після придбання умінь і навичок виконання окремих операцій і ланок здійснювати вправи по виконанню процесу в цілому, домагаючись визначеного рівня досконалості.

З удосконаленням своїх знань і навичок курсанти діють більш впевнено, швидше і краще. Весь процес їхньої праці за меншою витратою розумової і фізичної енергії стає більш організованим, злагодженим.

Уміння формуються на основі знань і навичок різними шляхами. В одному випадку початкова стадія уміння утворюється після пояснення викладача, в іншому – після показу виконання тих чи інших дій, у третьому – після пояснення і показу, у четвертому – у результаті самостійних дій того, хто навчається. У процесі вправ уміння удосконалюються, а їхні окремі елементи перетворюються в навички. Але уміння не зводяться до суми навичок: в уміннях завжди присутні елементи творчості, що дозволяють людині впевнено та ініціативно діяти в різних обставинах.

Глибина і міцність знань, що лежать в основі навичок і умінь, визначають якість останніх. Чим свідоміше і твердіше слухач, курсант засвоїв знання, тим успішніше в нього утворюються гнучкі, міцні і складні навички. У свою чергу сформовані навички й уміння поглиблюють знання і додають їм дієвості. Процес оволодіння знаннями і формування навичок і умінь обумовлює розумовий і фізичний розвиток випускників військових освітніх закладів.

Отже, процес оволодіння знаннями, навичками й уміннями – це різнобічна теоретична і практична діяльність слухачів і курсантів, успіх якої насамперед залежить від її мотивів, емоційних станів і вольових зусиль. Велика роль тут належить умінню кожного курсанта концентрувати увагу. Необхідними умовами успіху в оволодінні знаннями, навичками й уміннями є самоконтроль тих, хто навчається, а також контроль за їх діяльністю і її

результатами з боку викладачів. Цей контроль спонукає слухачів і курсантів до систематичної, активної навчальної роботи і сприяє удосконаленню майстерності самих викладачів.

Знання, уміння і навички тісно взаємозалежні, їх вироблення протікає майже одночасно. Але провідна роль у цьому процесі належить знанням. Вони – основа умінь і навичок. Коли говорять про високу бойову майстерність воїна, то мають на увазі, що він відмінно опанував знаннями, уміннями, навичками і вони виступають у нього в єдності.

Сьогодні вища військова освіта в Україні перебуває у стані докорінної перебудови теоретичних і методичних засад. Перегляд традиційних підходів професійної підготовки військових кадрів обумовлений, по-перше, змінами у зміцненні обороноздатності країни за рахунок створення професійної армії, а, по-друге, загальними тенденціями вдосконалення системи підготовки вітчизняних спеціалістів. Аналіз характеру причин, з яких сьогодні здійснюється реорганізація вищої військової освіти, породжує цілу низку актуальних проблем, які інколи суттєво гальмують процеси реорганізації.

Найважливішими задачами, що стоять перед вищими військовими освітніми закладами, є підвищення якості та ефективності навчального процесу, зміцнення його зв'язку з життям, із практичними потребами військ, посилення дієвості військового і морального виховання слухачів і курсантів.

Література

1. Платонов К.К. О знаниях, навыках и умениях / Сов.педагогика. – 1963. – № 11. – С.98-103.
2. Левинов А.М. О содержании понятий “навык” и “умение“ / Сов. педагогика. – 1980. – № 3. – С.68-72.
3. Шкадов И.Н. Вопросы обучения и воспитания в военно-учебных заведениях. – Москва: Воениздат, 1976.

*Паньків Л.І.
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова*

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО КЕРІВНИЦТВА МУЗИЧНИМИ КОЛЕКТИВАМИ ШКОЛЯРІВ

Підготовка майбутнього вчителя музики до керівництва музично-творчими колективами школярів є важливим компонентом професійного